

פרשת וירא

בראשית (יח):

(יז) וְהָאָמֵר תִּמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:

(יח) וְאַבְרָהָם הָיָה לְגֹי גָדוֹל וְעֲצוּם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גֹּיֵי הָאָרֶץ:

(יט) **פִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָכַי ה'** לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו:

כתב סופר:

הנה

ידע ה' כי אברהם שהכיר כוראו והשריש
אמונתו בין העמים בלתי ספק גם לבניו
אחריו יצוה כי יחזיקו באמונתו לעולם, אבל
רצה ה' כי ידריכם דרך ישר גם בין אדם
לחבירו, וילמדם חוק ומשפט ונימוסי
התנהגות בני אדם ולהתאחד יחד שיהיה
דבוקים זה בזה. ולכן ברצות ה' להגדיל
ענין זה בעיני אברהם הודיעו מהפיכות
סדום כאשר נבאר:

הנה פרש"י [לעיל יא, ט] החילוק בין דור
ההפלגה ובין דור המבול, כי דור
המבול שהיה רעתם בין אדם לחבירו היה
עונשם גדול וכלו מן הארץ, משא"כ דור
ההפלגה לא חטאו רק נגד ה', ע"כ לא היה
עונשם כ"כ גדול רק בבלעם וערכבם.
מהנראה כי הקב"ה קפיד והעניש יותר על
פירוד לבבות בין אדם לחבירו מאם יחלוק
לב אדם מאת כוראו. והנה בסדום אמרו
חד"ל (הכצעקתה באה אלי) [מנהגין קט]:
זעקת סדום ועמורה כי רבה צעקה של
ריבה אחת כמבואר, מזה מופת חותך כי
הגם שהיו אנשי סדום רעים וחטאים לה'
מאד, מ"מ לא נגזר עליהם להפכם ולכלותם
מן הארץ, עד מעשה של ריבה שהיו
מעשיהם רעים בין אדם לחבירו, ולא היה
אפשר להשאיר אותם עוד על האדמה.
ואומר, כי זה רצה ה' כמה שגילה לאברהם
מעשה סדום כי ילמוד שיותר מעניש
השי"ת על עבירות שבין אדם לחבירו, ומזה
ילמוד לצוות על בניו שיהיו נשמרים מאד
בזה:

ומעתה יתפרש הכל על נכון, המכסה אני
מאברהם וכו', כי ידעתיו דהיינו
שאני מכיר בו ואני אהב אותו כפירוש
רמב"ן, כי הוא קרא לה' אדון ופירסמו
בעולם כמאמר חז"ל בכרכות (ו:), למען

אשר יצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו
דרך ה', דהיינו כאמרם ז"ל [שנח קלג]: דרכי
ה' הם שהוא רחום וחנון, ויצוה כן לבניו
שיעשו צדקה ומשפט, כפירוש רמב"ן [שמות
טו, כה] שם שם לו חוק ומשפט היינו
תהלוכות אדם עם חבירו עיין שם, וכן כאן
צדקה ומשפט יתפרש כך. למען הביא ה'
על אברהם את אשר דיבר עלי, דהיינו
כאמרם ז"ל [יומא ע:]: כי נחרב בית המקדש
על שנאת חנם, ולא נשא הארץ אותם על
שלא היו באגודה אחת. והיינו כי אם יעשו
צדקה ומשפט ויהיו נאחדים יחד, אז יביא
ה' על אברהם אשר דיבר עליו, וכל זה
ילמד אברהם מסדום. ויאמר ה' זעקת סדום
ועמורה כי רבה וכו', כלומר הגם כי רבה
וחטאתם כי כבדה מאוד הגם שכבדה וגדלה
מאד, ארדה נא ואראה הכצעקתה וכו', מ"מ
לא אכלם מן הארץ עד שאראה תחלה
הכצעקתה של ריבה אחת אם כן הוא אז
אכלם, ומזה ילמד אברהם כי גדול עונש על
עבירות שבין אדם לחבירו יותר, כנ"ל:

כי ירע תיר — כי לא למענו בחרתי בו, לעשותו
אולי לאמיר גדול ועשיר, אלא להיות מייסדה ומחנכה של
אומה זו, אשר בה נעלים תפקידיה; ולא לטובתה —
אלא לטובת אומה זו; לתמכו לסערו כתפקידו כמחנך-
עם. ורק בעבור זה חייב אני לגלות לו את עצמי ולהעמיד
אותו על סוד דרכי. הן שומה עליו, לחולל את הנס
החנוכי הנורא — היחיד במינו — לנטוע בלב יחידו,
בן הנוקנים, את יסוד דרך העם ברות ובמעש; וכאשר
הוא, האב, כבר יהיה שוכב וה עירן ועירנים עם אבותיו,
— הרי בניו וביתו אחריו, הרי הגוי כולו, עוד יעמוד
איתן על בניו מוצק זה; ועודו חי בו ומנשים הליכותיו;
ונמצא כי הוא — האב — חי לעד ולעולם ככל אחד
מבניו ובכלל בני ביתו; וכל נספ סל-כרכה הבא לאחרון
בניו — על ראש האב יחול, כדי לתמכו בתפקיד חנוכי
נפלא זה — נפתח לו עתה פתח להבנת דרך ה', כצוואה
לכניו אחריו; כדרך שגם משה — הגדול שבבניו —
ביקש לרעת את דרכי ה', כהכשרה להנהגת עמו (שמות
לג, יג).

”ידע“ פירושו לזכור תפן עליי סימני המובהקים,
להכיר. לכבי היחס בין איש לאשה מצוין אותו
שורש את קרבת היחסים של חיי האישות; ביחס האלהים
אל האדם — הוא מצוין את ההשגחה הפרטית.
מי שאינו מחהלך בתמימות לפני ה', הריהו עומד רק
תחת ההשגחה הכללית של ה'; לעומת זה, ההולך
באור פני ה', הרואה את עצמו רק כשליח ה' עלי ארמות,
הרי גם ה' משגיח עליו כמיותו, הוא וכה להשגחתו
הפרטית. אכן כשם שאנו מבקשים את ה' — כן הוא
דורש אותנו. ההולך עם ה' ”בקריו“ (ויקרא כו, כג),
במקרה, — מי שאינו מבקש בראש וראשונה שיהיו מעשיו
מכוונים לרצון ה', אלא הולך אחר שאיפות אחרות,
והללו מכוונות לרצון ה' רק בדרך מקרה — הרי אף ה'
הולך עמו בקריו, ועוזב אותו לחליפות המקרה.
ואילו הצדיקים, המקדישים את עצמם להיות כל-ישרת
לרצון ה' עלי אדמות ורואים את עשיית רצונו כמטרה
יחידה לחייהם ולמעשיהם, ומשליכים את יבנם וכל
צרכיהם על ה' המכלכלם — הרי גם הוא הולך לפנייהם
בהנהגתו המיוחדת ומשגיח עליהם כהשגחתו הפרטית.
השגחה פרטית זו נקראת ”ידע“.

והנה צוואתו של אברהם אינה: ”ושמרו דרך ה',
ועשו צדקה ומשפט“, אלא: ”ושמרו דרך ה' לעשות
צדקה ומשפט“. כדרך שהקב"ה ירה במצות מילה את
אבן הפנה לעמו; וכדרך שגם לאחר מכן מקדימה
התורה על-פירוב החוקים למשפטים: תחלה היא קובעת
לנו תחומים וסייגים של קדושה וטהרה לחיי החושים
והגוף, ורק אחר כך כוללת היא כללים ליחסינו עם
הבריות — כן גם כאן מקודם ”ושמרו דרך ה'“ ואחר
כך: ”לעשות צדקה ומשפט“ — ההליכה עם ה'
בדרך הטהרה המוסרית הנה תנאי
ושורש ליחסי צדק ויושר עם הבריות.
רק דור שהורתו, לידתו וגדולו בחיק החוקים, והחוקים
משמשים נר לרגליו — רק דור כזה מוכשר לעשות
צדקה ומשפט. המצוות שבין אדם למקום
הרי הן תנאי מוקדם ושורש
למצוות שבין אדם לחברו. דור
המושחת מבחינה מוסרית, אף איבד
את עתידו הסוציאלי.

צדקה ומשפט — כבר ראינו, כי משפט מצוין
מה שאדם יכול לדרוש מחברו בדין ובזכות עצמו; ואילו
צדקה מציינת זכות שאינה קנויה לאדם מכתו ומעצמו
— אלא נחונה לו מאת ה', זכות שאין הוא
יכול לתבוע אותה מחברו, אבל יכול הוא לצפות
אליה בחוקק מצוות ה'. משפט — כמשמעו, תביעה
משפטית פשוטה; ואילו צדקה — תביעה החסר המוטלת

על האדם כתובה. והנה בה בשעה שעל-פירוב קודמת
המלה ”משפט“ ל”צדקה“ (משפט וצדקה), הרי אופיני
הדבר שדוקא כאן — זכות קדימה לצדקה, כי אכן זה
הכלל: תחילה יש לעשות משפט, ורק אח"כ —
צדקה. ולעולם לא תוכל הצדקה לכפר על עוונת המשפט.
מי שבאחת ידו גזול ותומם ובאחת נותן צדקה מרכוש
הגזלה והעושק — אין זו אלא תועבת ה'.
המביא קרבן מהגזול, עליו הכתוב אומר: ”אני ה' אהב
משפט שנא גזל בעולה“ (ישעיה סא, ח). אכן, רק
נקיי-כפים רשאי לעלות אל הר ה' ולקום במקום קדשו.
משום כך: תחילה משפט ואח"כ צדקה.

אולם כאן קדמה ”צדקה“, מאחר שכאן יש להכריז על
המחאה הגדולה מצד תורת ישראל נגד השקפת החיים
ותורת המדינה של סדום. לא במשפט תפדה הארץ אלא
בצדקה. בשורה זו עתידים בית אברהם לבשר לעולם
ולספר באזני הברואים. אף אם קיים מרחק רב בין
המשפט שבה לו האדם, לבין המשפט אשר לאלהים;
ונעים זמירות ישראל אומר על הגויים: ”משפטים כל
ידעום“ — כי עולם הגויים, כמעט ואין לו השגה
במשפטים שמקורם בה', — הרי בכליזאת ”משפט“,
או כעין משפט נמצא גם בסדום. גדולה מזו, סדום
היא היא המראה לנו, כיצד עולם רנוף תענוגות, עולם
השטוף בתאות חמדת החושים, עולם אשר בסופו של
דבר מודד את ערכו של אדם רק במידה, בה הוא מביא
תועלת ותענוג — הרי דוקא עולם זה עלול להפוך
גם את רעיון הבישפט לחרב פיפיות חדה של סופיזם
חסר-בושה, האומר ”שלי שלי ושלך שלי“; וכך שם
את האנוכיות הערטילאית ליסוד חיים מקורש; והוא
מוקיע את חוסר הישע — כפשע; והגשח העזרה —
כסכלות לעושיה, וכפשע לשלום הצבור. במשטר של
מידת סדום, בו אין זכות לאדם אלא לפי עבודתו ולא

לפי צרכיו, שם בזים לעני ולאביון; שם, אולי, תהיה
זכות לבעל רכוש כלום — העחיד לספק עבודה
ופרנסה; אבל ”פשיטת יד אסורה“; ומסכנים חסרי-
מוזן וצידה צפויים לעונש, למאסר ולגירוש. אכן,
טול מן המשפט את הצדקה — ונסלת ממנו את הניק
האנושי, והפכת אותו לאכזרי.

בנגוד לכך הרי ”צוואתו“ של אברהם: היא מקדימה
את הצדקה למשפט: יתרי-על-כן, יש ומערכת החוקים
של בני אברהם רואה גם את הצדקה כמשפט וכדין:
”והנהגה וזה לא חסר כופין על מידת סדום“ (עירובין
מט ע"א). את הצדקה היהודית — יצוה אברהם
לבניו, ולא אותה ”פרוטה לעני“, המפרנסת את גאות
הנותן, ומשפילה עד דכא את המקבל; אף לא אותה
סעד ציבורי המגן על העשירים מפני חמת ועם העניים
והמתייאשים; אלא דוקא אותה ”מצות צדקה“,
המוכה את ”כל דצריך“ בזכות הנתונה לו מאת ה',
הווקפת את קומת העני בפני העשיר; ובה יודע גם
העשיר, שאין הוא אלא אפוסטרופוס על ממון, המניע
לעניים בדין.

ולא צדקה ומשפט מוכולים ומופשטים, אלא צדקה
ומשפט ברוח ישראל, כפרי שהכשיל בעין החיים של
”התהלך לפני ה'“ — רק אלה ינאלו את העולם מפשע
ואסון. האדם כולו צריך להתהלך
בתמימות לפני ה', כל חיינו צריכים
להיות קודש לחובה ולמצוה; ואז גם
כיחסינו עם הבריות — יקיים את
צו החובה כלבד.